

Liège 26 2006

N O T A E

PRAEHISTORICAE

Liège - 16.12.2006
Groupe de Contact FNRS
« Préhistoire »
« Prehistorie »
Contactgroep

organisation / organisatie

Marcel Otte
Université de Liège
Service de Préhistoire
Place du XX Août 7, Bât A1
BE - 4000 Liège

Marcel.Otte@ulg.ac.be

&

Dominique Bonjean
Kévin Di Modica
asbl Archéologie Andennaise
339d, rue Fond des Vaux
BE - 5300 Sclayn (Andenne)

Scladina@swing.be
www.Scladina.be

coordination / coördinatie

Philippe Crombé
Marc De Bie
Ivan Jadin
Marcel Otte
Michel Toussaint
Philip Van Peer

D / 2006 / 7181 / 1

Kartering en waardering van finaalpaleolithicum en mesolithicum te Merksplas (prov. Antwerpen)

David DEPRAETERE, Marc DE BIE & Marijn VAN GILS

Samenvatting

In het kader van nakende ruilverkavelingswerken in de landelijke gemeente Merksplas, vormden enkele landbouwpercelen het onderwerp van preventief waarderend terreinonderzoek. Eén zone bleek bijzonder rijk aan finaalpaleolithische en mesolithische artefacten. Oppervlakteprospectie in de buurt leert dat de site zich ver uitstrekt op de noordwestelijke rand van de nabijgelegen vallei van de Mark. Lokaal werden evenwel heel wat recente verstoringen vastgesteld.

Abstract

In view of forthcoming reallocation procedures in the rural community of Merksplas, some agricultural parcels were subjected to preventive archaeological assessment. One area in particular showed to be extremely rich in final Paleolithic and Mesolithic artifacts. Surveys in the immediate surrounding learn that the site stretches along the northwestern edge of the nearby valley of the small river Mark. Diverse traces of recent disturbance were observed in the field.

Slutelwoorden: Antwerpen (B), Merksplas, ruilverkaveling, finaalpaleolithicum, Federmesser, mesolithicum, prospectie, proefputten.

1. Inleiding

Het ruilverkavelingsgebied Merksplas bevindt zich in de gemeentes Merksplas en Turnhout, in de Antwerpse Noorderkempen, en bestaat grotendeels uit landbouwgebied. In het relatief vlakke landschap worden droge zones afgewisseld met de vallei van de Mark, haar kleine bijriviertjes en verscheidene vennen.

In 2001 werd een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd door RAAP Archeologisch Adviesbureau en gefinancierd door de Vlaamse Landmaatschappij (VLM). Dit had tot doel om de archeologische waarden van het gebied te omschrijven in een verwachtings- en beleidsadvieskaart om hiermee de archeologische begeleiding van de ruilverkavelingswerken gefundeerd te laten verlopen. Voordien was er slechts één steentijdsite gekend in dit gebied (Janssens, 1965). De prospectie door RAAP leverde 96 nieuwe vindplaatsen op (De Decker & Roymans, 2001).

Bij de concrete planning van de werken werd reeds rekening gehouden met deze voorkennis. Uiteindelijk bleken nog tien werkzones gebieden aan te snijden waar een reële kans op de aanwezigheid van steentijdsites bestond. Hierop werd in het najaar van 2006 hernieuwd onderzoek uitgevoerd, ditmaal door het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) in opdracht van de Vlaamse Landmaatschappij. De doelstellingen waren zowel prospectief als waarderend van aard: detecteren van eventueel aanwezige steentijdsites in deze tien zones, bepalen

van de kwaliteit van de sites in termen van gaafheid en conservering en nauwkeurig lokaliseren van de sites. Daarnaast maakt het VIOE van deze case gebruik om onderzoeksmethodes voor dit soort contexten te optimaliseren.

2. Methode

In een eerste fase werden de verschillende percelen verkend aan de hand van kaartmateriaal, topografie, terreinprospectie en -observatie en pedologische boringen om op een snelle, maar toch betrouwbare manier zones te selecteren die voor de eigenlijke sondages de hoogste kans op vondsten boden.

In een tweede, karterende fase werden proefputten van 1 m² gegraven in een grid van 15 bij 18 m en het sediment droog gezeefd met een mechanische zeef met maaswijdte 5 mm. Aangezien het uitsluitend om akker- en weiland ging, waarbij de sites in grote mate in de ploeglaag zijn opgenomen, kunnen we ervan uitgaan dat de eventuele artefactenconcentraties zijn « uitgesmeerd ». Zij worden met andere woorden gekenmerkt door een lagere densiteit maar een grotere oppervlakte. Hierom werd gekozen om voldoende grote stalen te nemen (proefputten van 1 m²), maar deze niet noodzakelijk in een erg dicht grid te zetten (15 m bij 18 m). Deze methode bezit bovendien de volgende afgeleide

voordelen: het laat toe voldoende materiaal in te zamelen dat ook groot genoeg is om een diagnose te kunnen stellen over de aard en ouderdom van de site, en door het uitgraven van voldoende grote putten krijgt men een accuraat inzicht in stratigrafie en bodems.

3. Resultaten

Bij het schrijven van deze bijdrage loopt het terreinwerk nog volop. In dit artikel focussen we ons bijgevolg op de voorlopige resultaten van één welbepaalde zone die zich bevindt in het gebied dat op de topografische kaart het toponiem « Hoekeinde-Bembt horst » meekreeg. In dit gebied maakt de rivier de Mark een opmerkelijke bocht alvorens zijn oostelijke loop te hernemen. De westelijke rand van het onderzochte areaal bevindt zich op amper 50 m ten noordoosten van deze meander. De nabijheid van de Mark, die zich door een bosrijk gebied met goed bewaard microreliëf baant, in combinatie met de hogere ligging van het areaal, verhoogden de kans op aanwezige steentijdsites.

Deze aanwezigheid in de directe omgeving werd reeds aangetoond door voorgaand onderzoek

door de Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grottonderzoek in 1962 (Janssens, 1965). Toen werd ten westen en naast de baan Merksplas-Weelde station reeds een finaalpaleolithische Federmessersite aangesneden. De totale oppervlakte van de concentratie artefacten werd er op 200 m² geraamd.

Op dezelfde plek, net ten noorden van de Beemdhorst hoeve werden tijdens het RAAP onderzoek door middel van oppervlaktekartering “talrijke artefacten en afslagen waarvan enkele in Wommersom kwartsiet” gevonden (De Decker & Roymans, 2001). Gelijkaardige vondsten werden gedaan op de akkerpercelen net ten westen van de laatstgenoemde hoeve.

De door ons onderzochte zone bevindt zich op de percelen ten westen van deze vindplaatsen. De zone omvat de westelijke uitloper van het akkerland achter de bovengenoemde hoeve en wordt begrensd door een gracht en bos. Het noordelijke deel van de zone valt binnen een onregelmatig stuk weiland dat een opmerkelijk microreliëf vertoont.

Het grootste (zuidelijke) deel bestaat echter uit akkerland waarvan op het moment van de prospectie de maïs net was geoogst. Dit bood een gelegenheid om eerst een veldkartering uit te voeren. Deze leverde tientallen artefacten, hoofdzakelijk silexafslagen

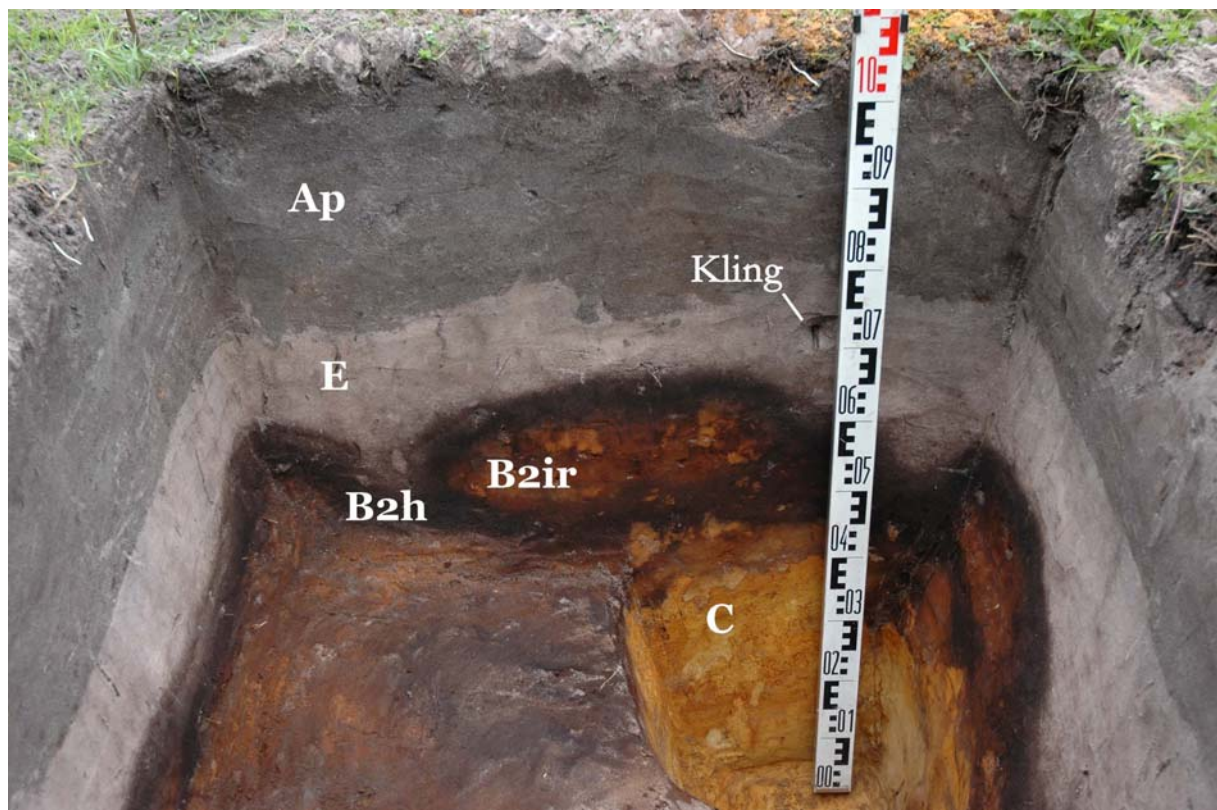

Fig. 1 — Profiel van een proefput in het weiland. Onder de ploegvoor is nog een opmerkelijk goed bewaarde podzolbodem zichtbaar, met een horizontaal georiënteerde kling in de uitlogingshorizont (E).

(waarvan enkele verbrand) maar ook een kern uit Wommersomkwartsiet, naast enkele afslagen en een klingfragment uit hetzelfde materiaal. Uit de verspreiding van de vondsten konden geen specifieke concentraties afgelijnd worden. Daarom werd een driehoeksgrid uitgezet over de akker waarbij op de oost-west georiënteerde raaien (15 m van elkaar) om de 18 m een put werd uitgezet. Uit 19 van de 22 putten kwamen artefacten te voorschijn, wat de dekkende horizontale verspreiding van de oppervlaktekartering bevestigt.

Anderzijds bleek uit de studie van de bodemprofielen in de proefputten dat de ondergrond lokaal ernstig verstoord is. Onder de ploeglaag (Ap) werd in het overgrote deel van de putten een diepe vermengde/verstoorde laag aangetroffen (tot 95 cm dik). Deze verstoringen blijken het resultaat te zijn van ontzavelings- en draineringsactiviteiten. Opmerkelijke verschillen met het microreliëf in het bovengenoemde weiland en in de directe nabijheid van de Mark-meander doen sterk vermoeden dat de akker ook in zekere mate geëgaliseerd is geworden. Wat de verticale verspreiding betreft, werd het merendeel van de vondsten gedaan in de Ap hoewel er ook uit de dieper gelegen heterogene laag tevoorschijn kwamen.

Een totaal ander beeld krijgen we uit de 11 proefputten die we verdeeld over twee raaien uitzetten in het aanpalende weiland. Het bodemprofiel met nagenoeg intacte begraven podzol en sterke ijzeruitloging bevestigt wat het microreliëf reeds suggereerde, met name dat het landschap in dit deel van de zone goed bewaard is gebleven (fig. 1). In tegenstelling tot de grote hoeveelheid materiaal uit de aanpalende akker was zowel de horizontale spreiding als het aantal van de vondsten beperkt. De vondsten komen alle uit twee proefputten langs de westelijke grens van het perceel, in de richting van de Mark. Drie artefacten werden aangetroffen in evenveel verschillende horizonten in één enkele put: een kling in de Ap, een kling in de E-horizont (fig. 1) en een afslag in de B2h. Een grotere mantelafslag werd aangetroffen onder de Ap in een tweede proefput. Dit alles wijst op lokaal goed bewaarde contexten onder weiland.

Tot slot werd de ruimere omgeving aan een oppervlaktekartering onderworpen, met name de maïsakkers ten noordoosten en ten oosten van de onderzochte zone. Deze prospectie bevestigde de resultaten van het voorgaande onderzoek door Janssens en RAAP. Talrijke artefacten zowel uit silex als een aantal uit Wommersomkwartsiet werden ingezameld. Ze geven aan dat zowel finaalpaleolithische als mesolithische jager-verzamelaars deze locatie herhaaldelijk hebben opgezocht.

4. Besluit

Het gebied onmiddellijk ten noordoosten van de Mark-meander in de locatie « Hoekeinde-Bemdt horst » was een frequent bezochte locatie voor jager-verzamelaars tijdens het finaalpaleolithicum en het mesolithicum. Helaas zijn delen van het gebied dat zich het dichtst bij de Mark bevindt door ingrijpend grondverzet in het verleden danig verstoord, waardoor de exacte locatie en begrenzing van de steentijdsites er wat problematisch is geworden. Opnieuw is gebleken dat op hoge droge zones nabij voormalig open water in de Kempen met grote trefkans dergelijke vindplaatsen mogen worden verwacht, niet alleen nabij de vennen in de brongebieden en op de interfluvia, maar eveneens langs riviertjes van eerste orde (De Bie & Van Gils, in druk). In deze zin heeft de Markvallei niet alleen landschappelijk, maar ook archeologisch heel wat te bieden. Qua inplanting kan de nieuwe site best worden vergeleken met het finaalpaleolithisch en mesolithisch sitecomplex langs de Molse Nete in Lommel (Van Gils & De Bie, 2003).

Het verder onderzoek in het ruilverkavelingsgebied Merksplas kan uitwijzen hoe dergelijke « ideaal gelegen » sites in relatie kunnen hebben gestaan tot de talrijke, meer efemere vindplaatsen die elders in het landschap verspreid liggen.

Dankwoord

Het onderzoek werd gefinancierd door de Vlaamse Landmaatschappij (VLM). Onze dank gaat uit naar Bert Veughs, Wim Stoffelen, Joke Verkeyn, Filip Debrabandere en Chris Van Dessel van de VLM-Afdeling Herentals voor de goede samenwerking en het beschikbaar stellen van de nodige informatie die resulteerde in het vlot verlopen van het onderzoek. Onontbeerlijk voor het goede verloop van het terreinwerk was ook de inzet van onze arbeiders Johny Peeters, Patrick Matthe, Walter Bartels, Gerard Huysmans en Michel Van Dooren. We wensen ook onze dankbaarheid te betuigen aan de betrokken eigenaars en gebruikers van de percelen waarbinnen het onderzoek plaatsvond voor hun begrip en medewerking.

Bibliografie

JANSSENS P., 1965. Een paleolithische vindplaats te Merksplas. *Noordgouw*, 5: 169-182.

DE BIE M. & VAN GILS M., in druk. Mesolithic settlement and land use in the Campine region (Belgium). In: WOODMAN P. & MCCARTAN S. (eds), *Meso 2005. Proceedings of the 7th International Conference on the Mesolithic in Europe, Belfast, Northern Ireland, Aug 29- Sept 2*, Oxbow, Oxford.

DE DECKER S. & ROYMANS J.A.M., 2001. *Ruilverkaveling Merksplas, archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart*. RAAP-Rapport, 695, Amsterdam.

VAN GILS M. & DE BIE M., 2003. Een uitgestrekt Laat-Mesolithisch site-complex langs de Molse Nete in Lommel. *Notae Praehistoricae*, 23: 71-73.

David Depraetere
Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed
Koning Albert II laan 19, bus 5
BE - 1210 Brussel
ddepraetere@yahoo.com

Marc De Bie
Marijn Van Gils
Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed
& Vrije Universiteit Brussel
Eenheid Prehistorische Archeologie
Celestijnenlaan 200 E
BE - 3001 Heverlee
marc.debie@rwo.vlaanderen.be
marijn.vangils@geo.kuleuven.ac.be